

Anna Curzytek

Rytuały patriotyczne w rzeszowskich przedszkolach w kontekście 100 rocznicy odzyskania niepodległości

Wprowadzenie

Wychowanie patriotyczne i obywatelskie pełniło bardzo ważną rolę w szkolnictwie od czasu odzyskania niepodległości przez państwo polskie. Kształtowanie postaw patriotycznych służy identyfikacji narodowej i kulturowej, przygotowuje do życia w społeczeństwie. Patriotyzm wyraża się w przywiązaniu do ojczyzny, ziemi rodzinnej oraz kanonów kultury narodowej (tworzonej przez język, literaturę, sztukę, obyczaje czy religię), w szacunku dla ludzi, którzy ją tworzyli¹. Kształtowanie patriotyzmu jest doniosłym zadaniem nauczyciela, a także rodziców. Już w grupie najmłodszych dzieci można budować pozytywne odniesienia do ojczyzny ideologicznej, związanej z uczestnictwem w zbiorowości narodowej (terytorialno-kulturowej), oraz ojczyzny prywatnej, wyróżnionej poprzez miejsce urodzenia, osobiste przywiązanie i powinność uczuciowej identyfikacji². Dzięki temu można formować sferę poznawczą, emocjonalną i behawioralną osobowości dziecka, co po latach powinno owocować postawami patriotycznymi. Powyższa kwestia odzwierciedla subtelne i coraz bardziej złożone relacje zachodzące współcześnie pomiędzy socjalizacją pierwotną i wtórną. Ta ostatnia łączy się ze swoistym wyprzedzeniem kulturowym, z coraz wcześniejszym ingerowaniem instytucji edukacyjnych (przedszkola) i mediów w środowisko społeczne, będące pod wpływem grup pierwotnych, zwłaszcza rodziny.

¹ Por.: W. Piwowarski, *Socjologia religii*, Lublin 1996, s. 202–207.

² Por.: S. Ossowski, *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984, s. 26–40.

Założenia metodologiczne badań

Główny problem postawiony w artykule można wyrazić za pomocą pytania: W jaki sposób 100 rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę znalazła odzwierciedlenie w sferze rytuałów patriotycznych, będących częścią działań edukacyjnych podejmowanych w przedszkolach na terenie Rzeszowa? Tak sformułowany problem badawczy obejmuje wiele kwestii szczegółowych: W jaki sposób poczucie patriotyzmu wpływa na kształtowanie postaw patriotycznych dzieci z rzeszowskich przedszkoli?; Z jakich źródeł wiedzy na temat rytuałów patriotycznych korzystają rodzice i nauczyciele przedszkoli?; Jakie są preferowane formy patriotyzmu w wychowaniu dzieci?; Czy z okazji 100 rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości do tradycyjnych rytuałów w przedszkolach zostały wprowadzone nowe?

Odpowiedzi na te pytania dostarczyła literatura pedagogiczna oraz badania własne. Znając teoretyczny model dotyczący rytuału patriotycznego, można na drodze poznania naukowego zapytać o realizację wychowania patriotycznego przez nauczycieli i rodziców, którzy stanowili grupę badawczą. Na potrzeby niniejszego opracowania postawiono hipotezę, która brzmi: Świątowanie 100 rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę pozytywnie wpłynęło na wychowanie patriotyczne ujęte jako rytuał patriotyczny. W pracy przyjęte zostały następujące zmienne: zależna – rytuały patriotyczne w przedszkolach Rzeszowa w kontekście 100 rocznicy odzyskania niepodległości; niezależne – typ przedszkola, staż pracy nauczyciela; wskaźnikami były odpowiedzi udzielone w ankiecie przez badanych nauczycieli i rodziców.

W opracowaniu podjętego zagadnienia posłużono się trzyetapowym sposobem postępowania badawczego³. Odpowiedź na to pytanie została zainicjowana w pierwszej części artykułu, który obejmuje teoretyczny model rytuału patriotycznego. W drodze poznania naukowego ów model mógł zostać połączony i wstępnie zoperacjonalizowany na poziomie deklaratywnym, związanym z przekonaniem i potrzebą aktywności wychowawczej nauczycieli przedszkoli i rodziców, ukierunkowaną na dzieci będące podopiecznymi tej instytucji. Źródła wywołane obejmują rezultaty badań o charakterze sondażu diagnostycznego, które przeprowadzono na przełomie 2018 i 2019 roku⁴.

³ Ch. Frankfort-Nachmiast, D. Nachmiast, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001, s. 77–81.

⁴ Ten typ przedsięwzięcia ma charakter wstępny w kontekście badań głównych (autorka zamierza tu wykorzystać strategię triangulacyjną), dotyczących znaczenia rytuałów w pracy wychowawczej w przedszkolu. Trzeci etap badań będzie łączył się także z wymiarem stosowanym.

Techniką, którą się posłużono, była ankieta, zaś narzędziem kwestionariusz ankiety. Lista pytań dla nauczycieli i rodziców dotyczyła takich kwestii, jak: poczucie patriotyzmu, identyfikacja jego obszarów, poczucie odpowiedzialności za przekazywanie patriotyzmu swojemu dziecku/dzieciom, sposoby jego wyrażania, poczucie dumy z bycia Polakiem, znajomość hymnu narodowego. W narzędziu badawczym dla nauczycieli znalazły się pytania o źródła wiedzy dotyczącej rytuałów patriotycznych, poproszono także o wyrażenie opinii na temat potrzeby wychowania zorientowanego na zbiorowość narodową. Zastosowano kryterium celowo-warstwowe, uwzględniające sposób opieki nad dziećmi – „naturalny” i instytucjonalny (rodzice i nauczyciele) oraz typ przedszkola (publiczne, niepubliczne i prywatne). Kwestionariusz rozprowadzono wśród rodziców dzieci oraz nauczycieli rzeszowskich przedszkoli: Przedszkola Publicznego nr 13, Niepublicznego Przedszkola M. Montessori „Akademia Przedszkolaka”, Przedszkola Publicznego nr 34, Przedszkola Publicznego Św. Rodziny przy parafii św. Judy Tadeusza, Prywatnego Przedszkola „Akademia Małych Odkrywców”, Przedszkola Publicznego nr 38 oraz Przedszkola Niepublicznego pw. „Ochronka św. Stanisława Kostki”.

W wyniku przeprowadzonych badań uzyskano odpowiedzi od 121 rodziców oraz 118 nauczycieli. Dotyczyły one wartości patriotyzmu we współczesnym wychowaniu oraz znaczenia rytuałów narodowych w edukacji przedszkolnej w kontekście 100 rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę.

Trzeci etap postępowania badawczego będzie miał charakter podsumowania problemu badawczego i weryfikacji hipotezy.

Rytuały patriotyczne w przedszkolu – wyjaśnienie pojęć

Analizując współczesną rzeczywistość, A. Chmura zauważa, że zaniedbuje się sprawy wychowania patriotycznego, co powoduje, że bardzo wielu młodych ludzi nie wykazuje zainteresowania sprawami narodu i ojczyzny. Według niego „nie ma też pogłębionej świadomości, czym jest naród, Ojczyzna i dobrze pojęty patriotyzm”⁵. Wszystkie te negatywne czynniki wymagają nieustannego równoważenia przez permanentne i świadome wychowanie do patriotyzmu. Kształtowanie miłości do ojczyzny u młodego pokolenia wydaje się być nadal ważnym zadaniem dla całego społeczeństwa, a zwłaszcza systemu edukacyjnego, tym bardziej że ponowoczesność nie daje satysfakcjonujących odpowiedzi na

⁵ A. Chmura, *Pastoralne aspekty wychowania do patriotyzmu*, [w:] *Wychowanie do patriotyzmu*, red. W. Janiga, Przemyśl – Rzeszów 2006, s. 465.

pytania dotyczące kształtu zbiorowej i jednostkowej tożsamości⁶. Inną kwestią jest nauczenie młodych „trudnej sztuki współżycia z różnicami”⁷ oraz umiejętności podejmowania wyborów świadomych i autentycznie wolnych.

Słowo „patriotyzm” pochodzi od greckiego *patriotes*, które w języku polskim znaczy „rodak”. Natomiast słowo *patrios* oznacza, że ktoś pochodzi od tego samego ojca, gdzie słowo *pater* znaczy ojciec. Zatem patriota to ktoś, kto „okazuje szacunek i miłość wobec swojej ojczyzny, kto wnosi osobisty wkład w jej rozwój, a także kto – w razie potrzeby – gotowy jest do poniesienia dla niej ofiar i wyrzeczeń”⁸. To postawa, którą należy formować od najwcześniejszych lat poprzez wychowanie patriotyczne, stanowiące element ogólnego wychowania⁹. Wychowanie patriotyczne należy powiązać z treściami i zadaniami innych dziedzin wychowania, mając na uwadze harmonijny rozwój różnych sfer osobowości dziecka. Można to czynić na wiele różnych sposobów. Problematykę patriotyczną przybliżają dziecku pewne wizualne symbole i znaki. Do symboliki narodowej zaliczamy: godło, barwy państwowe, herby miast, sztandary. Realizując projekty, należy zwrócić uwagę na szacunek względem tych symboli oraz identyfikację ze zbiorowością narodową. Przekazywanie treści patriotycznych jest obowiązkiem pedagogów i powinnością (jak zaznaczył Florian Znaniński)¹⁰ przedstawicieli starszego pokolenia, bez względu na światopogląd i przekonania polityczne.

Przedszkole jest w życiu małego dziecka ważną instytucją, która jako ogniwo rozpoczynające edukację sformalizowaną w sposób planowy i celowy przekazuje wartości, kształtuje dziecięcą tożsamość, także poprzez treści patriotyczne. W poznawczym obszarze rozwoju dziecka (co uwzględniono w podstawie programowej) czytamy: dziecko „wymienia nazwę kraju i jego stolicy, rozpoznaje symbole narodowe (godło, flaga, hymn), nazywa wybrane symbole związane z regionami Polski ukryte w podaniach, przysłowia, legendach, bajkach, np. o Smoku Wawelskim, orientuje się, że Polska jest jednym z krajów Unii Europejskiej”¹¹. U dziecka w wieku przedszkolnym nie kształtuje się postawa patriotyczna, ale

⁶ Por.: Z. Bauman, *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, Warszawa 2000, s. 67–91.

⁷ Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006, s. 277.

⁸ P. Goliszek, *Wychowanie patriotyczne*, Lublin 2018, s.104; por. także: M. Dziewiecki, *Wychowanie patriotyczne dzisiaj* [online], https://opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/wychowanie_patriotyczned.html, [dostęp: 22.05.2018].

⁹ *Ibidem*, s.103.

¹⁰ F. Znaniński, *Socjologia wychowania*, Warszawa 2001, s. 185–198.

¹¹ Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego, załącznik do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r., poz. 356.

jej zręby, które w dojrzałej formie towarzyszyć mu będą przez całe życie. Jak zauważają socjologowie P.L. Berger i P. Luckmann, „[ś]wiat zinternalizowany w socjalizacji pierwotnej jest o wiele lepiej zakorzeniony w świadomości niż światy internalizowane w socjalizacji wtórnej”¹². Paradoksalnie, przedszkole stanowi jedną z tych instytucji, które z racji swojej specyfiki ingerują we wczesną fazę dziecięcej socjalizacji, wspomagając, a zarazem korygując oddziaływania grupy rodzinnej oraz społeczności lokalnej.

Identyfikacja z grupą etniczną, w załączkowej formie, występowała już w świadomości plemiennej¹³. Podobnie i rytuał, będąc pojęciem zakorzenionym w bogatej tradycji kulturowej, odnosi się zarówno do społecznych zachowań tradycyjnych społeczeństw pierwotnych, jak i zmodernizowanych społeczeństw nowoczesnych¹⁴.

Rytuał wywodzi się od łacińskiego słowa *ritus* i oznacza „ryt, ceremonię, obrzęd, uroczystość”¹⁵. Jako pierwszy rytuałem zainteresował się Émile Durkheim, francuski socjolog, który rozpatrywał go w sferze *sacrum* i *profanum*¹⁶. Dla Durkheima rytuał oznaczał zasady postępowania, które nakazują człowiekowi odpowiednie zachowanie w stosunku do rzeczy świętych. Rytuał to symboliczny wyraz podstawowych wartości, które łączą członków danej społeczności, a jego skuteczność ma zdolność do odtwarzania bytu moralnego danej społeczności¹⁷. Rytuły są nieodzownym elementem ludzkiego funkcjonowania, pomimo że uczestnictwo w nich nie zawsze jest w pełni świadome, jak w przypadku przedszkolaków. Czynności te w praktyce społecznej ulegają przekształceniu w konkretne zwyczaje, obrzędy, ceremonie, święta, uroczystości. Przyjęte i zaakceptowane przez daną zbiorowość, np. przedszkolną, stanowią szczególne symbole kulturowe ujawniające swoją obecność w świadomości ludzi. Każda zbiorowość ludzka pielęgnuje i rozwija je, opierając się na tradycji i aktualnych potrzebach¹⁸.

Rytuał pełni określone funkcje, które są wyznacznikiem tego, jak ważne ma znaczenie dla funkcjonowania społeczności. Tych funkcji jest wiele, w zależności od ujęć różnych badaczy. Dla omawianego tematu istotne wydają się być funk-

¹² P.L. Berger, T. Luckmann, *Společne tworzenie rzeczywistości*, Warszawa 1983, s. 210.

¹³ P. Goliszek, *op. cit.* (*Wychowanie patriotyczne*), s. 90.

¹⁴ M. Jeziński, *Jestem sobie przedszkolaczek, nie grymaszę i nie płaczę. Pasowanie na przedszkolaka jako rytuał przejścia*, „Edukacja i Kultura” 2013, nr 1 (94), s. 83.

¹⁵ J. Maisonneuve, *Rytuły dawne i współczesne*, Gdańsk 1995, s. 7.

¹⁶ E. Durkheim, *Elementarne formy życia religijnego. System totemiczny w Australii*, tłum. A. Zadrożyńska, Warszawa 2010, s. 30.

¹⁷ J. Szczepaniak, *Rytuły przejścia w edukacji*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” 2013, nr 3(63), s. 76.

¹⁸ *Ibidem*, s. 71.

cje, które rytuałom przypisał Edward Ciupak, zwracając uwagę na to, że rytuały wyrażają m.in. symboliczne poczucie wspólnoty w rodzinie, narodzie, grupie towarzyskiej, grupach lokalnych, regionalnych; stanowią kulturowe instrumenty socjalizacji jednostki czy mniejszej zbiorowości do większej zbiorowości; są trwałymi łącznikami między tradycją a nowoczesnością; mają wpływ na ciągłość kultury danego narodu; zaspokajają różne potrzeby poznawcze, emocjonalne, społeczne; utrwalają wspomnienia z przeszłości¹⁹. Maria Sroczyńska podkreśla, że rytuały zwalniają od konieczności dokonywania wyboru w myśl zasady „tak się robi”, zapewniają poczucie wspólnoty, czynią świat podatnym na działanie jednostki, w czym wyraża się ich aspekt magiczny²⁰. Funkcje pełnione przez rytuały są ważnym środkiem „pomostowym” między mechanizmami instytucjonalizacji (budowania podstaw aksjonormatywnych społeczeństwa) i internalizacji (zapewnienia identyczności i ciągłości tożsamościowej)²¹.

W literaturze przedmiotu istnieje wiele kryteriów podziału rytuałów. Najprościej ujmując można wyróżnić: rytuały religijne, świeckie oraz „mieszane” (cyklów i kryzysów życia jednostkowego i społecznego)²². Wymienione typy rytuałów można podzielić na doroczne, które mogą mieć charakter uroczysty, bądź powszedni i przejawiać się w wymiarze masowym oraz w codziennych kontaktach międzyludzkich²³. Zatem rytuały patriotyczne określić można jako „mieszane”, gdyż w kontekście zbiorowości narodowej posiadają one odniesienie zarówno do *sacrum* świeckiego, jak i religijnego (np. 11 Listopada, 3 Maja, 15 sierpnia), co łączy się z niejednokrotnie przywoływaną aksjologiczną triadą: Bóg – Honor – Ojczyzna i pociąga za sobą obrzędowe konsekwencje.

W przedszkolu życie codzienne i życie świąteczne nieustannie się przeplatają, a czas zwykłego bytowania towarzyszy temu co uroczyste²⁴. Czas świętowania związany jest z polską obrzędowością religijną, świecką lub narodową. Wszystkie one, zanim będą obchodzone w domu z rodzicami, poprzedzone są przedszkolnymi odpowiednikami, identyfikowanymi szczególnie – jako święta. Mają one miejsce w przedszkolu i w czasie, w którym ta instytucja „przejmuje sobie” wychowanków. Wszystkie te momenty dla społeczności przedszkolnej są swoistym świętem, rozumianym jako zawieszenie normalnego, ustalonego

¹⁹ *Ibidem*, s. 80.

²⁰ M.A. Sroczyńska, *Rytuały w młodzieżowym świecie. Studium socjologiczne*, Kraków 2013, s. 17.

²¹ *Ibidem*, s. 17–18.

²² Por.: W. Piwowarski, *Socjologia religii*, Lublin 1996, s. 208–212.

²³ Podział rytuałów zastosowany został na podstawie typologizacji rytuałów opisanej w pozycji M.A. Sroczyńska, *Rytuały w młodzieżowym świecie. Studium socjologiczne*, Kraków 2013, s. 38.

²⁴ W.J. Buszta, *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*, Poznań 1998, s. 101.

porządku rzeczy. E. Siarkiewicz określa je rytuałami: „Jedną z oficjalnych form tworzenia rytuałów i wykorzystywania rutyny w przedszkolu jest organizowanie uroczystości (...). Zabieg ten poprzez podział przydzielonego rocznego czasu na mniejsze odcinki, ułatwia jego zrozumienie, sprzyja doświadczaniu jego przemijania, a subiektywnie – skraca go, tworząc odcinki »od – do«. Wypełnianie go pomiędzy wyznaczonymi uroczystościami czyni go celowym, atrakcyjnym, nadaje sens podejmowanym nakazowo czynnościom oraz określa sposób jego konsumpcji. Ułatwia swym użytkownikom również mniejsze wydatkowanie energii na wykonywanie czynności, zmniejsza stres związany z nieoczekiwanymi wydarzeniami, pozwala na łatwiejsze wprowadzenie dyscypliny”²⁵. Zatem w przedszkolu formy tworzenia rytuałów są planowane i wprowadzane w sposób celowy. Ich obrzędowy charakter stwarza pewne zespoły zwyczajów – przekazywanych kolejnym pokoleniom. Jak podaje K. Ferenz, „[z]dają się one oddawać istotę polskich świąt, trzon naszej kultury, w której elementy sakralne i ludowe stanowią harmonijną całość, zaakceptowaną jako swoisty wyznacznik odrębności kulturowej. Związany jest z takim rodzajem myślenia potocznego, który bardziej wynika ze stosunku emocjonalnego, niż refleksji nad źródłem święta, czy jego użytecznością”²⁶.

Świątecznym rytuałem o patriotycznym charakterze jest rocznica odzyskania niepodległości, mająca stałe miejsce w „Kalendarzu uroczystości przedszkolnych”, który można odnieść do kalendarza kabylskiego²⁷. Uczestnictwo w nim daje dzieciom poczucie przynależności do jednej wielkiej rodziny, jaką jest wspólnota narodowa, kształtuje tożsamość zbiorową. Dla dzieci w wieku przedszkolnym świętowanie jest przejawem naturalności, co podkreśla K. Ferenz: „Odświętny strój, atmosfera niecodzienności dają dziecku wrażenie, że uczestniczy jakby w zabawie tematycznej, w której dorośli biorą udział na serio.

²⁵ E. Siarkiewicz, *Ostatni bastion. Jawne i ukryte wymiary pracy przedszkola*, Kraków 2000, s. 120.

²⁶ K. Ferenz, *Wprowadzanie dzieci w kulturę*, Wrocław 1995, s. 64.

²⁷ Kalendarz kabylski jest jednym z pierwszych dowodów kultury i piśmiennictwa berberyjskiego. Dostrzegł go Bourdieu jako społeczny i kulturowy wyznacznik granic obrzędowości i świętowania oraz odprawiania rytuałów plemiennych. Postrzegął go jako sposób przedstawiania czasu linearnego, jednorodnego, ciągłego „(...) w miejsce czasu praktycznego składającego się z odcinków o niewspółmiernej długości, obdarzonych swoistym rytmem czasu, który pędzi lub się wlecze, zależnie od tego co się robi, czyli zależnie od funkcji, jakie przyznaje czasowi działanie, które się w nim dokonuje; rozmieszczając na linii ciągłej owe punkty odniesienia, jakimi są ceremonie i prace, kalendarz zmienia je w punkty podziału połączone prostą relacją następstwa, ze wszystkich części, tworząc w ten sposób kwestię interwałów i powiązań między punktami równoważnymi metrycznie, a nie typologicznie.

Wszystko to sprawia, że dzieci przeżywają święta jako wydarzenia wyjątkowe. Pamięć ich rejestruje odbierane silne wrażenia, które wzbogacają zarówno wyobraźnię, jak i sferę emocjonalną. Jeśli te silne wrażenia z dzieciństwa są wzmacniane przez powtarzanie się w określonych odstępach czasu, to nabierają cech zjawiska względnie trwałego, stwarzają poczucie ciągłości w czasie. Pojawia się dzięki nim przywiązanie do określonych zachowań i nie tylko akceptacja, ale także potrzeba ich przestrzegania²⁸.

W obecnym roku szkolnym rytuał ten przybrał wyjątkowy charakter, ponieważ rok szkolny 2018/19 obchodzony jest pod hasłem „Niepodległa”²⁹. Priorytetem wyznaczonego przedsięwzięcia jest 100 rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę, wychowanie do wartości i kształtowanie postaw patriotycznych. Zadanie te zostało odniesione do treści aksjologicznych, a w ten sposób powiązane z rytuałem, bo, jak podkreślają badacze, są one „czynnościami o ustalonej formie, z którymi wiąże się wewnętrzny lub zewnętrzny przymus realizacji, a wiele z nich jest aktami o znacznej doniosłości społecznej”³⁰. Na wyjątkowe święto Polaków – 100 rocznicę odzyskania niepodległości opracowany został Międzynarodowy Projekt Edukacyjny „Piękna nasza Polska cała”. Honorowy patronat nad Projektem objęło m.in. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Centrum Edukacyjne „Bliżej Przedszkola”, Wydawnictwo Edukacyjne MAC.

Aby w sposób szczególny uczcić to wyjątkowe wydarzenie, w przedszkolach opracowane zostały projekty edukacyjne zawierające różne formy świętowania rozłożone cyklicznie w ciągu całego roku szkolnego. Z ciekawszych przedsięwzięć należy wymienić: bicie rekordu w śpiewaniu hymnu polskiego „Mazurka Dąbrowskiego”, przegląd recytatorski „Nasza Niepodległa”, konkurs pieśni patriotycznych, quiz wiedzy o Polsce, tańce ludowe i narodowe, inscenizacje legend polskich, świętowanie „Dnia Flagi” na rzeszowskim Rynku pod hasłem „Przedszkolaki z białą-czerwoną”, audycję muzyczną „100 lat Polsko”, konkursy plastyczne o treści patriotycznej³¹. Wszystkie z nich stanowią pewne formy rytualnego świętowania przepełnione treściami kształtującymi tożsamość regionalną i narodową przedszkolaków – przysłych młodych patriotów³².

²⁸ K. Ferenz, *op. cit.* (*Wprowadzanie dzieci...*), s. 61–62.

²⁹ Ministerstwo Edukacji Narodowej w komunikacie z 29 sierpnia 2018 roku ogłosiło, że rok szkolny 2018/2019 będzie obchodzony pod hasłem „Niepodległa”. Ponadto, w dokumencie z 5 lipca 2018 r. wydanym na podstawie art. 60 ust. 3 pkt 1. *Ustawy prawo oświatowe* Minister Anna Zalewska ustaliła kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2018/2019.

³⁰ M. Sroczyńska, *op. cit.*, s. 16.

³¹ Wywiad, zdjęcia, nagrania, dyplomy (archiwum własne autorki).

³² Projekt Przedszkola nr 38 w Rzeszowie (archiwum własne autorki).

W rzeszowskich przedszkolach obchody 100 rocznicy odzyskania niepodległości przyjęły wyjątkowo uroczyste, wręcz spektakularny charakter widowiskowy, czy teatralny. Świąteczny rytuał miał dokładnie wyznaczony termin, miejsce i czas oraz publiczność. Jak każdy obrzęd, składał się z trzech faz. Pierwsza, preliminarna, obejmowała oddzielenie jednostek od normalnego biegu życia i struktur społecznych. Składały się na nią przygotowania (treści programowe, odświętne stroje, symbole). Druga faza, liminalna, to okres zawieszenia pomiędzy codziennością a wejściem w sferę rytualnych działań, a także same czynności. Etap ten obejmował przekaz programu artystycznego, którego interakcyjne treści następowały według ściśle ustalonej kolejności, a słowa, gesty i mimika przepelnione były symboliką i emocjami. Zakończenie rytuału odwoływało się do trzeciej fazy, zwanej postliminalną. Ten istotny element całego rytuału trudno jednak określić mianem *communitas*, kategorii, która w koncepcji Victora Turnera przybiera postać wspólnotowej, spontanicznej antystruktury³³. W wypadku rytuału patriotycznego, odbywającego się pod ścisłą, instytucjonalną kontrolą, można raczej mówić o pojawieniu się pewnych elementów wspólnotowości w życiu społeczności przedszkolnej (w tym zaproszonych gości). *Habitus* – rezultat interioryzowania przez dzieci określonych wartości zostaje ubogacony o nowe znaczenia³⁴. Po ostatnim akcie rytualnym wraca się „odnowionym” do stanu sprzed rytuału. W przypadku jednego z przedszkoli rzeszowskich uroczystość organizowana była trzykrotnie: dla dzieci i rodziców przedszkolaków, w niedługim odstępie dla seniorów Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej i jeszcze raz dla dzieci z klas I oraz ich nauczycieli z sąsiadującej z przedszkolem szkoły podstawowej³⁵.

Analiza wyników empirycznych

Uzyskanie kontekstualnej wiedzy dotyczącej znaczenia rytuału patriotycznego w przedszkolach łączyło się z próbą podjęcia dialogu z nauczycielami i rodzicami rzeszowskich przedszkolaków za pomocą techniki ankietowej.

Kwestia na ile opiekunowie, osoby znaczące dla socjalizacji pierwotnej dziecka, czują się patriotami, dotyka normatywnego aspektu pełnionych ról, toteż prawie wszyscy respondenci odpowiedzieli twierdząco. Tylko jeden nauczyciel zaprzeczył, że czuje się patriotą, a dwóch rodziców miało wątpliwości

³³ Dla V. Turnera to rodzaj spontanicznej wspólnoty, osiągany w procesach rytualnych, jako konsekwencja wspólnych działań członków danej społeczności.

³⁴ J. Szacki, *op. cit.*, s. 894.

³⁵ Zdjęcia, nagrania (archiwum własne autorki).

w tej kwestii. Wśród nauczycieli zdecydowanie dominuje potrzeba krzewienia treści patriotycznych, a także poczucie odpowiedzialności za rozbudzanie postawy miłości do ojczyzny wśród młodego pokolenia Polaków. Ważne są także źródła, z których korzystają nauczyciele w kontekście rozwijania rytuałów patriotycznych. Największa grupa pedagogów (82%) wskazała na własne doświadczenia wyniesione z rodziny, z edukacji szkolnej i pracy zawodowej, to one służą im pomocą w relacjach z dziećmi przedszkolnymi. Uzyskane w badaniach wyniki wskazują, że istnieje istotna statystycznie różnica między nauczycielami z dłuższym stażem pracy (powyżej 10 lat) a nauczycielami z krótszym stażem pracy w zawodzie. Ci pierwsi wskazywali na znaczące oddziaływanie rodziny w kształtowaniu patriotyzmu, z którego to źródła korzystają w swojej pracy pedagogicznej – 79%. Dla 67% badanych źródłem wiedzy jest Internet, a dla połowy (51%) – pomoce dydaktyczne dla przedszkola. Prasa i książki jako źródła wiedzy uzyskały 43% wskazań, jedna piąta respondentów (19%) zwróciła uwagę na telewizję i radio, a 7% nauczycieli korzysta z własnych doświadczeń zaczerpniętych z tradycji harcerskiej. Nie zauważono istotnych różnic statystycznych wśród nauczycieli pracujących w różnych typach przedszkoli.

W kolejnym pytaniu o charakterze otwartym poproszono nauczycieli o wskazanie działań podejmowanych wśród dzieci w kontekście 100 rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. Najwięcej osób skoncentrowało się na uczestnictwie w uroczystościach patriotycznych (98%). Powszechną uwagę zwracano także na zajęcia dydaktyczne, tworzenie dekoracji, np. kącika patriotycznego (97%) i śpiewanie piosenek patriotycznych, w tym hymnu narodowego (94%). Do cennych inicjatyw zaliczano także organizowanie konkursów patriotycznych (73%), przybliżanie ważnych postaci z historii Polski (65%), wycieczki krajoznawcze i zwiedzanie Rzeszowa (56%) oraz odwiedzanie miejsc pamięci (pomników) i grobów poległych w obronie ojczyzny (37%). Badania nie wskazały istotnie statystycznych różnic dotyczących form rytuałów patriotycznych w kontekście 100 rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości pomiędzy nauczycielami pracującymi w przedszkolach publicznych, prywatnych czy niepublicznych.

Rodzice odpowiedzieli pozytywnie na pytanie dotyczące znajomości hymnu narodowego, prawie wszyscy wyrazili swoją dumę z bycia Polką/Polakiem (97%). Tylko dwoje rodziców zaprzeczyło pozytywnej, emocjonalnej identyfikacji ze zbiorowością narodową, a troje nie potrafiło określić swojego stanowiska w tej kwestii. Rodzice dzieci przedszkolnych przywołali także znaczenia patriotyzmu. Dla zdecydowanej większości respondentów przybiera on

różne formy i jest okazywany m.in. przez: wywieszanie flagi państwowej (99%), obchodzenie świąt narodowych (98%), szanowanie swojej narodowości (98%), uczestniczenie w uroczystościach państwowych (92%). Za dbaniem o język polski i jego poprawność opowiedziało się 79% badanych, natomiast troska o miejsce zamieszkania pozostaje ważna dla 74% respondentów. Co trzecia osoba za przejaw współczesnego, popularnego patriotyzmu uznała kibicowanie polskim drużynom sportowym, a niemal co czwarta (23%) propagowanie historii i osiągnięć Polski poza granicami naszego kraju.

Badani rodzice, w zdecydowanej większości, odczuwają potrzebę przekazywania patriotyzmu swojemu dziecku/dzieciom; tylko troje wyraziło w tej kwestii swoje niezdecydowanie. Zapytani, podobnie jak nauczyciele, o to, w jaki sposób propagować miłość do ojczyzny, uwzględniając okoliczność 100 rocznicy odzyskania niepodległości, zwrócili uwagę na kilka czynników. Na pierwszym miejscu podkreślono znaczenie wywieszania flagi narodowej (96%), następnie udziału w uroczystościach państwowych (87%), zwiedzanie okolic i miejsc kultu patriotycznego (78%); wskazano także na sięganie do literatury pięknej i śpiewanie piosenek patriotycznych (74%). Dla prawie połowy badanych rodziców ważne miejsce w krzewieniu patriotyzmu odgrywa troska o dobro wspólne (49%) i rozmowy z dzieckiem na tematy ojczyzny, jej współczesności i historii (46%). Kibicowanie polskim drużynom jako forma rozwijania patriotyzmu ważna jest dla prawie co trzeciego (27%) respondenta. Prawie wszyscy rodzice czują się odpowiedzialni za przekazywanie takich postaw młodemu pokoleniu, natomiast niemal co dziesiąty badany nie określił w jaki sposób to czyni. Może to wskazywać na zróżnicowany stopień refleksyjności towarzyszącej postawom rodziców jako osób odpowiedzialnych za proces wychowania. Jak wynika z badań, w obu grupach (rodzice i nauczyciele), średnie wyniki odpowiedzi na pytania dotyczące form patriotyzmu są rozłożone w przedziałach w sposób bardzo do siebie zbliżony.

Podsumowanie i weryfikacja hipotezy

Rozwijanie u dziecka właściwej postawy patriotycznej, która jest dla niego pojęciem abstrakcyjnym, wyrabianie przywiązania do szczegółowych pojęć, symboli narodowych, tożsamości regionalnej, a tym samym kształtowanie postawy zaangażowania w sprawy własnego środowiska oraz historii odbywało się poprzez rytualne uroczystości, stanowiące dla dzieci przystępną formę. Na taką potrzebę rozwijania rytuałów patriotycznych wskazali ankietowani nauczyciele

i rodzice. Poczucie patriotyzmu wśród respondentów pozytywnie wpływa na kształtowanie postaw patriotycznych dzieci uczęszczających do przedszkola.

Podstawowym środowiskiem, w którym dokonuje się kształtowanie świadomości patriotycznej człowieka, jest rodzina. Przedszkole jest instytucją, która ma spełniać między innymi istotną rolę w przygotowaniu wychowanków do aktywnego udziału w życiu społecznym. W tym celu rodzice i nauczyciele mogą wykorzystać różne formy oddziaływania patriotycznego, korzystając z własnego doświadczenia. Jako istotne wskaźniki w kształtowaniu patriotyzmu badani wskazali: doświadczenia własne wyniesione z rodziny, z edukacji szkolnej i pracy zawodowej, poczucie obywatelskie, korzystanie ze środków społecznej komunikacji. Wszystkie one stanowią źródła wiedzy patriotycznej.

W kwestii rozstrzygnięć hipotezy wzięto pod uwagę niektóre pytania kwestionariuszowe dotyczące rytuałów patriotycznych w przedszkolach. Postawiona hipoteza znalazła swoje potwierdzenie. Obchody 100 rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę pobudziły do większej niż zwykle aktywności całą społeczność przedszkolną, angażując rodziców i nauczycieli, rozbudziły w niej solidarność wspólnotową i narodową. Bogactwo form i symboli dało możliwość odkrywania wartości patriotycznych, a cały szereg słów i gestów składających się na praktyki rytualne tworzył niepowtarzalną atmosferę. Chociaż rytuał patriotyczny jest obecny w rzeczywistości przedszkola, to jednak 100 rocznica odzyskania niepodległości spowodowała na większą skalę przeżycia patriotyczne, zwłaszcza poprzez organizowanie kącika patriotycznego, uczenie hymnu narodowego, uroczyste obchody 100 rocznicy odzyskania niepodległości. Przeżywanie uroczystości i związane z tym emocje zapisały się głęboko w pamięci uczestników, szczególnie dzieci przedszkolnych. Praktyki rytualne stanowią zatem pomost dla interioryzacji wartości związanych ze zbiorowością narodową i państwową na dalszych etapach socjalizacji.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że świętowanie 100 rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę pozytywnie wpłynęło na rozwijanie rytuałów patriotycznych w przedszkolach na terenie Rzeszowa.

mgr Anna Curzytek *jest nauczycielem dyplomowanym, pracownikiem Przedszkola Publicznego nr 38 w Rzeszowie, słuchaczką seminarium doktoranckiego na kierunku Socjologia Instytutu Teologiczno-Pastoralnego w Rzeszowie*
